

Η ανακάλυψη της ψυχανάλυσης

Ο Σίγκμουντ Φρόνιτ γεννήθηκε το 1856, στο Φράιμπεργκ της Μοραβίας από εβραϊκή οικογένεια. Στα 1860, η οικογένειά του εγκαταστάθηκε στη Βιέννη, όπου ο Σίγκμουντ σπούδασε ιατρική. Συνέχισε τις σπουδές του στο Παρίσι πλάι στο Ζαν Μαρί Σαρκό, που χρησιμοποιούσε την ύπνωση ως θεραπεία κατά της υστερίας. Αργότερα, ανέπτυξε τη μέθοδο των ελεύθερων συνειρμών και την ψυχαναλυτική θεωρία των μηχανισμών άμυνας και καταστολής. Υποστήριζε ότι η νεύρωση είναι προϊόν της παιδικής σεξουαλικότητας. Το 1890 δημοσίευσε την «Ερμηνεία των ονείρων» και το 1902 του προσφέρθηκε η έδρα Νευροπαθολογίας στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης. Στράφηκε στη μελέτη της ψυχολογικής και ψυχοπαθολογικής συμπεριφοράς και στο ρόλο που παίζει η σεξουαλικότητα στο υποσυνείδητο.

Εξήσε σε μια πόλη που ο ίδιος απεχθανόταν εξ αιτίας του ότι, πολύ πριν από τον Χίτλερ, οι πολίτες της διακρίνονταν για τον αντισημιτισμό τους. Οι σχέσεις του με τον κατά σαράντα χρόνια μεγαλύτερο κι απόκοσμο πατέρα του, εβραίο έμπορο μαλλιού, και τη συναισθηματική και προσφερόμενη μητέρα του, τον επηρέασαν βαθιά. Στράφηκε στην ιατρική. Το φαινόμενο της αποπλάνησης θυγατέρας από τον πατέρα της τον απασχόλησε. Μίλησε για «σεξουαλικότητα των νηπίων» και βρέθηκε στο στόχαστρο των ηθικολόγων. Ανακάλυψε και πρότεινε την ψυχανάλυση ως αναγνώριση της ανθρώπινης ψυχής, θεραπεία για την ανακούφιση από τα δεινά της και μέσο για την ερμηνεία του πολιτισμού και της κοινωνίας. Οι απόψεις του δίχασαν ειδικούς και μη. Πολεμήθηκε όταν πρότεινε την κοκαΐνη ως μέσο θεραπείας μιας ασθένειας των ματιών: Η ασθένεια θεραπεύτηκε, ο ασθενής έγινε ναρκομανής. Επέβαλε όμως την ψυχολογία, καθιέρωσε την ψυχανάλυση, θέραπευσε την υστερία και απέδειξε ότι το μυαλό παίζει καθοριστικό ρόλο σε πάμπολλα συμπτώματα. Στα 1930, στο εξοχικό του Φρόνιτ στις αυστριακές Άλπεις, παραχώρησε συνέντευξη στον Τζορτζ Σιλβέστερ Βιερκε. Δημοσιεύτηκε την ίδια χρονιά στο περιοδικό «Glimpses of the Great»:

Όταν συνάντησα τον Φρόνιτ, έδειχνε πολύ γερασμένος και ωχρός. Το πρόσωπό του είχε μια

μόνιμη σύσπαση, λες και κάποιος αφόρητος πόνος τον βασάνιζε. Μιλούσε με δυσκολία. Για να αντιμετωπίσουν τον κακοήθη όγκο που είχε, του αντικατέστησαν την άνω γνάθο με μια μηχανική.

«Απεχθάνομαι αυτή τη μηχανική γνάθο. Η πάλη με αυτό το μηχανισμό με κάνει να σπαταλώ πολύτιμη ενέργεια. Ίσως, κάνοντάς μας τη ζωή αφόρητη καθώς γερνάμε, οι θεοί να δείχνονται ευσπλαχνικοί με μας. Εν τέλει, ο θάνατος μάς φαίνεται έτσι πιο ανεκτός από τα δυσβάσταχτα φορτία που κουβαλάμε.

- Είστε διάσημος. Οι άνθρωποι σήμερα βλέπουν τη ζωή με άλλο βλέμμα χάρη σε σας.

«Η διασημότητα μας βρίσκει μετά θάνατον και, ειλικρινά, ό,τι μπορεί να συμβεί μετά το θάνατό μου δεν με ενδιαφέρει. Δε φιλοδοξώ τη μετά θάνατον δόξα. Δεν μ' ενδιαφέρει να επιζήσει το όνομά μου. Μ' ενδιαφέρει περισσότερο το μέλλον των παιδιών μου. Ελπίζω η ζωή τους να μην είναι τόσο σκληρή. Εγώ δεν μπορώ να τους την κάνω πιο άνετη. Ο πόλεμος εξανέμισε κυριολεκτικά τη μικρή μου περιουσία, τις αποταμιεύσεις μιας ζωής. Ευτυχώς, τα γηρατειά δεν είναι και τόσο βαρύ φορτίο. Μπορώ ακόμη να δουλεύω και να βρίσκω χαρά στη δουλειά μου».

- Είστε λοιπόν τρομερά απαισιόδοξος.

«Καθόλου. Δεν επιτρέπω σε κανενός είδους φιλοσοφικό προβληματισμό να μου χαλάσει τη χαρά που μου προσφέρουν τα απλά πράγματα της ζωής».

- Δεν προσβλέπετε στην αθανασία;

«Ειλικρινά, όχι. Όταν κάποιος αντιλαμβάνεται τον εγωισμό που υποβόσκει σε κάθε ανθρώπινη συμπεριφορά, δε νιώθει την παραμικρή επιθυμία να ξαναγεννηθεί. Η ζωή μας αποτελείται, αναγκαστικά, από μια σειρά δεσμεύσεις. Είναι ένας ατέλειωτος αγώνας ανάμεσα στο εγώ και το περιβάλλον. Η επιθυμία να παρατείνουμε τη ζωή πέρα από το φυσιολογικό, μου φαίνεται εξαιρετικά παράλογη.

- Δεν εγκρίνετε τις προσπάθειες του συναδέλφου σας Στάιναχ να παρατείνει τον κύκλο της ανθρώπινης ύπαρξης;

«Ο Στάιναχ δεν επιχειρεί να επιμηκύνει τη ζωή. Μάχεται τα γηρατειά: Καταφεύγει στις δυνάμεις του οργανισμού για να βοηθήσει τους ιστούς να αντισταθούν στις νόσους και η θεραπεία του καταφέρνει μερικές φορές να αναχαιτίσει τον καρκίνο σε αρχικό στάδιο. Δεν υπάρχει λόγος να θέλουμε να ζήσουμε περισσότερο χρόνο, αλλά υπάρχουν πολλοί να θέλουμε να ζήσουμε με λιγότερα προβλήματα. Είμαι ευτυχισμένος γιατί απολαμβάνω τα μικρά πράγματα της ζωής, την παρουσία των παιδιών μου, τα λουλούδια μου».

- Πιστεύετε ότι ο άνθρωπος μπορεί να επιμηκύνει τη ζωή του με μόνη τη δύναμη της θέλησής του;

«Πιθανόν ο θάνατος να μην είναι μια βιολογική ανάγκη. Ίσως πεθαίνουμε γιατί επιθυμούμε να πεθάνουμε. Κατά τον ίδιο τρόπο που στο εσωτερικό μας συνυπάρχουν ταυτόχρονα το μίσος και η αγάπη για ένα πρόσωπο, κάθε ζωή συνδυάζει την επιθυμία για επιβίωση με μια αντιφατική βούληση αφανισμού. Όπως μια ελαστική γόμα τείνει να ξαναπάρει το αρχικό της σχήμα, έτσι και η ζωντανή ύλη, συνειδητά ή ασυνείδητα, προσδοκά να πετύχει και πάλι την απόλυτη αδράνεια της ανόργανης ύλης. Η επιθυμία της ζωής και του θανάτου συμβιώνουν μέσα μας. Μαζί κυβερνούν τον κόσμο. Στις απαρχές της, η ψυχανάλυση θεωρούσε ότι η αγάπη ήταν το σημαντικότερο. Σήμερα γνωρίζουμε ότι ο θάνατος είναι εξίσου σημαντικός. Σε βιολογικό επίπεδο, κάθε ανθρώπινο πλάσμα, όσο δυνατά κι αν καίει μέσα του η φλόγα της ζωής, τείνει στη νιρβάνα, προσδοκά αυτός ο πυρετός που καλείται ζωή να φτάσει στο τέλος του. Τελικά, απώτερη μοίρα της ζωής είναι ο ίδιος της ο αφανισμός».

- Αυτή είναι μια αυτοκαταστροφική φιλοσοφία. Λογική της συνέπεια θα ήταν η γενικευμένη αυτοκτονία.

«Η ανθρωπότητα δεν αποφασίζει υπέρ της αυτοκτονίας, γιατί η φύση της απεχθάνεται τον δρόμο που οδηγεί κατευθείαν στο στόχο της. Η ζωή πρέπει να ολοκληρώσει τον υπαρξιακό της κύκλο. Σε κάθε φυσιολογικό πλάσμα, η επιθυμία να ζήσει είναι επαρκώς έντονη, ώστε να αντισταθμίσει την επιθυμία να πεθάνει έστω κι αν εν τέλει αυτή η τελευταία είναι πιο ισχυρή. Ίσως να μπορούσαμε να νικήσουμε το θάνατο, αν δεν υπήρχε ο σύμμαχος που διαθέτει μέσα μας. Από αυτή την άποψη θα μπορούσαμε να πούμε ότι κάθε θάνατος είναι

μια καλυμμένη αυτοκτονία».

- Μήπως η ψυχανάλυση οδηγεί αναγκαστικά όσους την ασκούν στο πνεύμα της χριστιανικής φιλευσπλαχνίας; Μας κάνει να τα καταλαβαίνουμε όλα και να τα συγχωρούμε.

«Κάθε άλλο. Κατανοώ τα πάντα δε σημαίνει συγχωρώ τα πάντα. Η ψυχανάλυση δεν μας δείχνει απλώς τι μπορούμε να ανεχόμαστε, αλλά και τι πρέπει να αποφεύγουμε. Μας λέει τι είναι αναγκαίο να εξολοθρευούμε. Η αποδοχή του κακού δεν είναι φωτοστέφανο της γνώσης».

- Μήπως θα είμαστε πιο ευτυχείς γνωρίζοντας λιγότερα για τις διαδικασίες που γεννούν τις σκέψεις και τα συναισθήματά μας; Η ψυχανάλυση μας αποκαλύπτει ότι όλοι μας κρύβουμε έναν άγριο, ένα εγκληματία, ένα κτήνος κι αυτό δεν μας κάνει πιο ευτυχισμένους.

«Τι έχετε εναντίον των κτηνών; Εγώ συχνά προτιμώ την παρέα ζώων παρά ανθρώπων. Είναι πολύ πιο απλά πλάσματα. Δεν έχουν διχασμένη προσωπικότητα, δεν βιώνουν μια αποσύνθεση του εγώ που προκύπτει από την προσπάθεια του ανθρώπου να προσαρμοστεί σε κανόνες πολιτισμού άμετρου για τους ψυχικούς του μηχανισμούς. Ο άγριος είναι σκληρός αλλά είναι απαλλαγμένος από την μικροπρέπεια του πολιτισμένου όντος. Η μικροπρέπεια είναι το μέσο που διαθέτει ο άνθρωπος για να εκδικηθεί την κοινωνία για τους περιορισμούς που του θέτει. Οι πιο δυσάρεστες συνήθειες των ανθρώπων, η ψευτιά, η δειλία, η ασέβεια, είναι αποκηρήματα μιας ατελούς προσαρμογής τους σ' έναν πολύπλοκο πολιτισμό. Είναι το αποτέλεσμα της σύγκρουσης ανάμεσα στα ένστικτά μας και τον πολιτισμό μας».

- Εξακολουθείτε να προσδίδετε στο σεξ κυρίαρχη σημασία;

«Όπως έγραψε ο ποιητής Ουόλτ Ουίτμαν, "Όλα θα μας έλειπαν αν μας έλειπε το σεξ". Κι όμως, ήδη σας εξήγησα ότι σήμερα δίνω την ίδια σημασία σε όσα εδράζουν πέρα από την απόλαυση: το θάνατο, τη διαπραγμάτευση της ζωής. Η επιθυμία εξηγεί, π.χ. γιατί κάποιοι άνθρωποι αγαπούν τον πόνο: είναι ένα βήμα προς τον αφανισμό! Μπορεί να έχω κάνει πολλά σφάλματα, αλλά είμαι απολύτως βέβαιος ότι δεν λαθεύω θεωρώντας κυρίαρχο το σεξουαλικό ένστικτο. Και καθώς είναι ισχυρότατο, συγκρούεται πολύ συχνά με τις συμβάσεις και τις διασφαλίσεις του πολιτισμού. Ως μηχανισμός αυτοάμυνας, η

ανθρωπότητα αποπειράται να αρνηθεί τη μέγιστη σημασία του».

- Καταφέρατε να επιβάλετε την άποψή σας σ' όλους τους σύγχρονους συγγραφείς. Η ψυχανάλυση έδωσε νέα ένταση στη σύγχρονη λογοτεχνία.

«Έχει επίσης δεχτεί πολλά από τη λογοτεχνία και τη φιλοσοφία. Ο Νίτσε υπήρξε ένας από τους πρώτους ψυχαναλυτές. Είναι εκπληκτικό μέχρι ποίου σημείου η διαίσθησή του προηγήθηκε των ανακαλύψεών μας. Κανένας δεν είχε τόση βαθιά συνείδηση του διχασμού των κινήτρων της ανθρώπινης συμπεριφοράς και της κυριαρχίας της αρχής της απόλαυσης. Πιστεύω ότι ο Τόμας Μαν και ο Χοφμάνσταλ μας οφείλουν πολλά. Και ο Σνίτσερ εκφράζει ποιητικά περισσότερα από όσα εγώ προσπαθώ να ορίσω επιστημονικά».

- Η επιρροή σας είναι τεράστια στις Ηνωμένες Πολιτείες.

«Σας ευχαριστώ για τη φιλοφρόνηση, αλλά με τρομάζει η δημοτικότητά μου στις ΗΠΑ. Το αμερικανικό ενδιαφέρον για την ψυχανάλυση δεν εμβαθύνει αρκετά. Η εκλαΐκευση οδηγεί σε επιφανειακή αποδοχή χωρίς να έχει προηγηθεί σοβαρή έρευνα. Ο κόσμος δεν κάνει παρά να επαναλαμβάνει φράσεις που άκουσε στο θέατρο ή διάβασε στον τύπο. Προτιμώ την πιο σχολαστική μελέτη, που γίνεται στα ευρωπαϊκά κέντρα. Οι ΗΠΑ ήταν η πρώτη χώρα που με αναγνώρισε επισήμως. Το Πανεπιστήμιο Κλαρκ μ' έκανε επίτιμο καθηγητή, όταν στην Ευρώπη με εξοστράκιζαν. Κι όμως, οι ΗΠΑ ελάχιστες πρωτότυπες συνεισφορές είχαν στη μελέτη της ψυχανάλυσης. Οι Αμερικανοί είναι ευφυείς στις γενικεύσεις αλλά σπάνια αναδειχνόνται σε δημιουργικούς στοχαστές. Επιπλέον, η αμερικανική ιατρική, όπως και η αυστριακή, επιχειρεί να οικειοποιηθεί την ψυχανάλυση. Μπορεί να καταλήξει μοιραίο για την ανάπτυξη της ψυχανάλυσης: να την αφήσουμε αποκλειστικά στα χέρια των ιατρών».

Είχε βραδιάσει και έπρεπε να πάρω το τρένο για το Αμβούργο. Ο Φρόιντ συνοδευόμενος από την κόρη του Άννα, κατέβηκε τα σκαλοπάτια που οδηγούν από το ορεινό του καταφύγιο στο δρόμο. Φαινόταν ανήσυχος και κατάκοπος και σφίγγοντάς μου το χέρι μου είπε:

«Μην με κάνετε να φαίνομαι απαισιόδοξος. Δε μισώ τον κόσμο. Το να περιφρονείς τον κόσμο είναι ένας ακόμη τρόπος να τον κολακεύεις για να πετύχεις την αναγνώριση και τη φήμη. Δεν είμαι απαισιόδοξος: όχι όσο έχω τα παιδιά μου, τη γυναίκα μου, τα λουλούδια μου. Ευτυχώς, τα φυτά δεν έχουν ιδιοσυγκρασία και πολυπλοκότητα. Λατρεύω τα

λουλούδια μου. Και δε νιώθω δυστυχισμένος. Τουλάχιστον, όχι περισσότερο από τους άλλους».

Το 1938, μετά την προσάρτηση της Αυστρίας από τους Ναζί (που είχαν ήδη απαγορεύσει την ψυχανάλυση στη Γερμανία), ο Σίγκμουντ Φρόντ μετανάστευσε στη Βρετανία με την κόρη του Άννα, που έγινε έγκριτη παιδοψυχολόγος. Πέθανε στο Λονδίνο, από καρκίνο, στις 23 Σεπτεμβρίου 1939. Η δουλειά του αναγνωρίστηκε κυρίως μετά τον θάνατό του.

(Εθνος, 17.6.1997) (τελευταία επεξεργασία, 8.2.2009)